

Александар М. Зарић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за ликовну уметност

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТИ БИМОЋИ У СЛИКАРСТВУ ФРЕНСИСА БЕЈКОНА И У ТЕОРИЈИ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТА

Рађање биополитике и биополитичких техника у оквиру историјских епоха, од времена просветитељства до данас, важан је предмет савремених трансдисциплинарних анализа. Биополитика је интегрисана у све делове друштва, са стратегијом да се изврши политизација и инструментализација живота или/и декомпоновање политичког простора у циљу фрагментације политичког суверенитета. Циљ овог текста је да се преко уметности Френсиса Бејкона и теоријског правца постструктурализма спроведе критичка анализа биомоћи у оквиру историјских места као што су либерализам и неолиберализам. Тиме се истовремено проблематизује моћ капитала (као биомоћи) и његова перманентна окупација слобода. Да би се оствариле слободе политичког субјекта неопходни су они облици друштва који треба да нас воде према култури отворености за другост и разлике у оквиру државно-правних пракси конципираних на легитимитету и легалитету. Уместо тога, присутни су облици моћи који се простиру на поља супротна од политичких и демократских. Ти присутни биополитички облици управљаштва представљају сложен систем знања-моћи преко којег се инструментализује и политизује људско тело. Тело тако постаје доминантан ослонац за дејство поробљујућих сила у хуманизацији капитала.

Кључне речи: биомоћ, политичка економија, капитализам, биотело, фашизам, неолиберализам, биомаса

Да би се избегао мањак слободе који би настао преласком у социјализам, фашизам, национални социјализам, постављени су механизми економске интервенције. Зар ти механизми потајно не уводе [...] начине деловања који су у најмању руку једнако компромитујући за слободу као и они видљиви очигледни политички облици који се покушавају избећи?
(Мишел Фуко, *Рађање биополитике*, Светови, Нови Сад, 2005, 103)

У послератној Западној Европи, прецизније 1947. године, услед извршеног политичког притиска Сједињених Америчких Држава (постојање Маршаловог плана) долази до реконструкције друштвених и економских односа, са идејом да се на модеран начин преуреде везе између појединца и државе. Обнова уништеног економског система, као и увођење нових геополитичких стратегија у сврху отпора утицају комунизма најдиректније су се односили на политику државне интер-

венције². За стабилизацију система неопходно је било конституисати макроекономију и извршити реформу тржишне привреде. Ипак, економију је требало ослободити од штетних утицаја „кејнзијанске доктрине” (трајала је до касних 1970-их) и то у смислу да се обезбеде услови за успостављање слободног тржишта, које би повратило доминацију Британије и истовремено учврстило финансијске везе између Западне Европе и Сједињених Држава. Један од кључних предуслова за почетак раскида са идејом економског протекционизма садржан је и у чињеници да је бивши нацистички режим извршио централизацију државног апарата и регулацијом економије спровео тоталитарни систем власти. Под маском сузбијања будуће политичке кризе Европе и света, утицај послератног немачког државног управљања је реорганизован, деетатизован и изведени су нови економски модели. У том историјском периоду стварају се основе за још неоформљено западно неолиберално друштво које ће се континуирано (до 1980-их) ослобађати од репресивне улоге државе, државно-центричних мисли, и по речима Фукоа, та појава се може означити у појму „фобија од државе”.³ С друге стране, то је време промена и у уметности. Један од специфичних уметника послератне западне сцене је и Френсис Бејкон, представник лондонске школе сликарства. Његова уметност је директан одговор на деструкцију и насиље Другог светског рата. Ипак, Бејконов посебан нагласак у уметности је усмерен на декодирање често суптилних тактика поковавања/субјективације свеобухватном и капиларном мрежом моћи/биомоћи⁴ која је историјски конструкт и одраз је поробљујућих сила капитала. Бејконова основна стратегија је да прикаже биомоћ као систем окупација друштвеног/индивидуалног тела и то као сложену биополитичку доктрину са циљем потчињавања субјекта и растакања његовог политичког суверенитета. У том смислу, Бејконов визуелни потенцијал постаје супстанцијални елемент за аналитичко-критички осврт биополитике јер представља симулацију техника/тактика доминације биомоћи (углавном као конструкт

2 Keynes, John Maynard, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan & Co, London, 1936.

3 Појам *фобија од државе* по Фукоу означава негативан утицај државе на друштво. Појаве деспотизма, тираније и самовоље од 16. до 18. века, преко искуства 20. века, у социјализму Совјетског Савеза, немачком нацизму и италијанском фашизму и кроз послератне планове Енглеске за доминацијом над светским економским тржиштем.

4 „Средином 1970-их. Мишел Фуко у своју анализу моћи увео је нови концепт као што је биополитика. Кроз тај концепт намеравао је да означи неку истурену конфигурацију односа доминација. [...] Биомоћ је почела де се тиме разликује од *традиционалне* суверене моћи не само због своје свеукупне природе; већ због директне усресређености на *продуктивност* живота.” (Форти 2006: 10)

Биомоћ се из позиције Фукоа развила у 17. веку као политичка технологија. Састоји се из две категорије. Прва је научна (сазнајна), и бави се људима до најситнијих детаља, рађање, репродукција, болести и смртност. Друга категорија је дисциплинска моћ (демонстрација казне) чијом се интервенцијом друштво реализује и норматизује. Кроз облик знања и надзирања/репресије држава овладава правом, управља и манипулише биолошким процесима. Биомоћ постаје последњи ниво развоја моћи, од суверене моћи, преко дисциплинарне, све до биомоћи, која је свеобухватна и потчињава живот моћима смрти.

невидљивих дисперзивних сила унутар капиталистичких формација) и која проистиче из друштвено регионалних и локалних партикуларних структура, сложених система-организација, институција.

ПРОСТОР БИМОЋИ

Да би се објасниле стратегије биомоћи/биополитике који се у основи разликују од претходних система управљања биомасом/становништвом, потребан је другачији приступ анализи моћи као техници владања. Неопходна је критичка дистанца према институцији државе и њеним правним процедурама. Феномен биомоћи треба формулисати „изван поља ограниченог правним суверенитетом и институцијом државе; треба га анализирати почев од техника и тактика доминације [...] То је методолошка линија коју би према мом мишљењу требало следити, [...] у вези са психијатријским управљањем, децом, сексуалношћу, затворским системом” (Foucault 2003: 49). У том смислу, амбивалентно мишљење исказано у појму „фобија од државе” посредно упућује и на Фукоов политички формализам⁵ „у коме се историјски преображај различитих облика моћи, од моћи суверенитета, до моћи као биополитике, артикулише прелазом од *шела ка сџановнишћу* [...] у смислу у којем процеси *рађања, умирања, шрајања* (на основу чега је касније постао могућ расизам) [...] означавају промену од *моћи надзирања ка ређулисању*. Значајно је да Фуко, у погледу односа између механизма надзирања и регулисања, инсистира на томе да у већини случајева *савремени облици моћи* делују као реализација *оба ова моменша*, дајући пример сексуалности, коју смешта *између* тела и становништва – као *полицичку анајомију људској шела и биополцичку сџановнишћу*, и пример нацизма, као *par excellence* момента у коме се изражавају и *моћ надзирања и биолошко ређулисање*.” (Кољевић 2010: 39) То ће рећи, у тој новој стратегији биополитичког управљања, у сложеној и свеобухватној микрокапиларној моћи/биомоћи која делује из свих праваца, и време се структурално мења, управо режимом контрола и регулисања биомаса. Контрола на тај начин постаје непрекидна. То непосредно упућује на закључак да је колонизација филозофско-правног дискурса (Фуко имплицитно дефинише и појмом „фобија од државе” да би нагласио преокрет) истовремено и историјска неминовност али и предуслов за појаву биополитике.

У *Рађању биополцичке*, Фуко истиче да извор појаве „фобија од државе” потиче још од шеснаестог века када су моћи суверена, иска-

5 Политички формализам проистиче из филозофско-правне мисли коме је супростављен историјско-политички дискурс који успоставља *режим истине* у циљу доминација и освајања. Управо на принципу *бинарних опозиција*, Фукова генеолошка анализа моћи (проблематизује биополитику као нови дискурс Запада) се конституише. За Фукоа, „биополитика као нови облик моћи представља растакање, негацију и разарање филозофије и [...] у суштини означава разарање суверенитета и колонизацију *јравних процедура*”. (Кољевић 2010: 37)

зане војно-дипломатским и полицијским апаратом, биле ограничене правним прописима или правним разлогом. То је значило да је држава постала променљиви систем операција различитих начина управљања (*governmentality*)⁶. Дакле, историјски и контекстуално одређена, организована полицијским моделом, њена трансформација се одвијала од шеснаестог до седамнаестог века кроз однос права и полицијске државе.⁷ Од тог тренутка, концепт права интегрисан у судским законодавним телима неће служити као мултипликатор моћи, већ је супротно томе, уређај за одузимање моћи суверену (Фуко 2005: 21). Правни начин је био регулатор, као екстерни, спољашњи метод, у смислу система прорачуна и рационалности у управљању, и тако почетак критике државног разлога.⁸ Средином осамнаестог века улога правних регулационих тела као спољашњих принципа контроле замењена је политичком економијом као унутрашњим моделом контроле државе.

Основни циљ политичке економије, за разлику од правне мисли, је да заузме интериорну позицију, да делује унутар државног разлога одређеном вештином управљања ради богаћења суверене власти. Дакле, „политичка економија није преокренула узлазну линију апсолутног деспотизма представљену државним разлогом, бар не у првој инстанци и на том нивоу, и видите да политичка економија може да се покаже и као оно што се налази на правој линији државног разлога која даје монарху апсолутну и тоталну моћ” (Фуко 2005: 30). Економски концепт (либерализам) у својој суштини није се супроставио сувереној власти већ ју је у основи надградио сазнањем какве ће бити „природне последице” у областима у којима оперише (критика и процена из тржишног угла). Овај моменат указује да је либерални облик друштва организован искључиво на економско-рационалном принципу као универзалном људском потенцијалу, при чему је тај потенцијал иманентан хегеманој култури белог човека, *homo economicus*.⁹ На том историјском пресеку је извршена детериторијализација¹⁰ моћи државе која је имала

6 Становништво се поставља као циљ владавине, и то директно кампањама, а посредно разним сутилним техникама, па чак и манипулацијама. Становништво се, дакле, појављује као суверена моћ, те као циљ и инструмент владања.

7 Полицијска држава или данашњи назив за унутрашњу политику, имала је низ неограничених циљева. Један од циљева се тичао и активности група или појединаца. Они који управљају државом морају да знају до најситнијих детаља све о навикама и понашања својих становника.

8 Свака држава (Европа од 16. до 17. века) мора да осигура своју независност у односу на друге европске државе, да није у инфериорној позицији. Неопходна је била равнотежа како би се остварило глобално царство. Управљаштво државним разлогом условљено спољашњим факторима других држава тако постаје ограничено. Супротно томе, држава спроводи унутрашњу политику (полицијски инструмент) чије је деловање неограничено. (Фуко 2005: 18-23)

9 *Homo economicus* не подразумева нужно антополошку асимилацију читавог његовог деловања са економским понашањем већ то може бити и међупростор између појединца и државе. Ако је појединац изложен закону и њиме кажњен он је и у ужем смислу *homo economicus*. Закон дозвољава да се систем кажњавања усмери на економски проблем процењујући најеконичније решење за исправно и ефикасно кажњавање људи. (Фуко 2005: 344)

10 Категоријали *територијализација* и *детериторијализација* временом су мењали своја обељења. Једна од могућности значења појма *територијализација* је мноштво флуксева који кон-

за резултат експоненцијални раст саморегулатива и нормативних аката унутар њених функција. То нас доводи до критичне тачке као места организације и производње слобода. Држава постаје потрошач слободе, јер да би се остварила њена улога, а то је економска политика, неопходан је простор слобода (слободе тржишта, слобода продавца и купца, слобода вршења права власништва, слобода расправе и евентуално слобода изјашњавања). Либерални систем поред потрошње, обавезан је и да организује и производи слободу (Фуко 2005: стр. 95).

Доктрина власти у либерализму (и у неолиберализму) није приоритетно поштовање појединачних слобода и права појединца моделом правних прописа који су сада потпуно потчињени политичко-економским управљаштвом већ да се држава, по Фукоу, „наоружа” знањем, преко чињеница о специфичностима појединца или друштва, економским односима и облицима система тржишта. Либерализам тако „суштински имплицира однос стварања/уништења са слободом [...] однос [...] између потрошње/укидања слободе. Потребно је истовремено створити слободу, али сам овај гест имплицира да се с друге стране утврде границе, контроле, принуде, обавезе појачане претњама [...] дисциплинарне технике које се поново заузимају за понашање поједница из дана у дан и све до најситнијих детаља, потпуно савремене у свом развоју, експлозији, ширењу кроз друштво од доба слобода” (Фуко 2005: стр. 95). У таквој констелацији, институције друштва надзора и репресије стичу моћ над животом становништва, а појединац подвргнут политичкој и економској администрацији губи могућност рационалног избора. Другим речима, игра управљања слобода/дисциплина производи тело субјекта кроз низ сукцесивних догађаја који се одвијају у пољу размене и саморепродукције биомоћи, што би значило да је тело субјекта *homo oeconomicus* концептуализовано у просторно-дисциплинарној равни индиректна последица начина дистрибуције и покретачких снага у производњи капитала. Ипак, једном оформљени капиталистички начин производње означен и као друштвено-економска формација континуираног кретања која има не само функцију да производи вишак вредности, већ да преко биомоћи/биополитике спроводи и субјективацију.

ституишу друштвену раван у смислу свих материјално-симболичких елемената укључујући и тела; формирање веза између простора, времена и знака. С друге стране, *дејтерийоризација* може да означава трансфер моћи с једног ентитета на други, размештање вредности створене материјалним људским радом, или ослобађање радне снаге. Може да означава губитак „природног” односа између културе и друштвених и географских територија, или другим речима, трансформацију везе између наших свакодневних културалних искустава и наше конфигурације као локалних бића у глобалном друштву. (Шуваковић 2005: 142-143) За експликацију текста, термин означава последичну ерозију државне суверености које је држава својевремено територијализовала.

ТЕЛО У БЕЈКОНОВОЈ УМЕТНОСТИ

Када говоримо о уметности Френсиса Бејкона, пре свега говоримо о аутентичној уметничкој појави у британском сликарству друге половине двадесетог века. Бејконова слика је снажна визуелна сензација о деформацији људског тела и симболички је одраз темељних разградња субјекта унутар државно-капиталистичких пракси. Трауматична сећања из Другог светског рата (присуство тоталитарних режима нацизма и фашизма, и постојање холокауста) експлицитно су утицала на Бејконово сликарство које се може описати као изразити *сјекшакл насиља и смрти*. У Бејконовој слици приказано насиље је само наставак многобројних облика фашизама послератне Западне Европе и света и последица је крутих сегментираниости¹¹ империјалних капиталистичких политика неолиберализма. У том смислу, „за Делеза и Гатарија фашизам је најфантастичнија економска и политичка ретериторијализација унутар капитализма, а могућност његовог поновног успостављања унутар било које будуће капиталистичке формације стално је присутна.” (Чеквић 2015: 48) С друге стране, са капиталистичким системом (принцип биомоћи у либерализму и неолиберализму), „са диспозитивом¹² знање/моћ који обликује такву политику, која политизује живот и инструментализује тело, доводећи га у поље политичког, успоставља се нова форма рационалности и технике управљања.” (Кољевић 2010: 44) То би значило да је тело подложна материја за проток моћи и субјективације и да преко регулисаног и дисциплинованог¹³ тела (индивидуалног и друштвеног), капиталистичка држава остварује логику експлоатације. Дакле, моћ постаје ефикасна јер утиче на тело, а то значи да је присутна читава мрежа биомоћи као телесне моћи из које извире сексуалност. Она је производ историјског и културалног конструкта, унутар кога се субјект ствара или редефинише (Лотрингер 1996: 209). Биомоћ делује преко тела као принцип самодисциплине чиме по аутоматизму тело постаје предмет субординације. Интериоризоване материјалне праксе-норме преко тела утичу на психу и измештају је у нижу структуру, или у ону психичку формацију која конституише самоидентитет субјекта. У питању је процес усађивања савести¹⁴, и то у смислу дефинисања и

11 Поље које актуализује друштвену или политичку позицију. Као фундаментални елемент сваког актуелног догађаја. Дели се на гипку „примитивну” заједницу, и круту „модерну” заједницу.

12 Диспозитив су све друштвене и научне институције, научна и остала знања, понашања у свакодневном животу, појаве у друштвеном пољу, правила, закони. Диспозитив је тако стратешко деловање које се налази у позадини једног система чији је циљ структурирање доминантне реалности.

13 Дисциплиновање тела развијено у затвору, а касније је проширено је на читаве институције дисциплинарног друштва. Дисциплинарна друштва функционишу као велика места затварања (затвор, болница, школа, породица, фабрика) са циљем дисциплиновања појединаца, организације њиховог времена и свеукупних процеса рада. Замењена су друштвима контроле.

14 Интерпелација субјекта путем инаугуративног обраћања од стране државног ауторитета, не само да претпоставља да се усађивање савести већ догодило, него и да савест, као психичка последица стандарда регулације, конституише специфично психичко и друштвено деловање моћи, [...]

артикулисања друштвено-делатног субјекта (идеја о губитку слободе/ аутономије). „Темпорализација до које долази у понављању указује на правац којим се облик моћи мења и преокреће: слику моћи која на нас делује споља и одувек, смењује утисак делатне инстанце, која обележава наше садашње поступке и простор њихових будућих последица” (Батлер 2012: 21). Бејконова фигура/тело представљено у сликарству, на пример *Три фигуре у соби, 1964*,¹⁵ захваћено је мрежом односа сила¹⁶, и формирано у пољу биомоћи припада просторима континуираних материјалних репродукција. Унутар сваког од тих простора ослобађајуће и поробљујуће силе међусобно се сукобљавају. (Делез 2015: 220) Али унутрашње и спољашње силе невидљиве су у Бејконовој слици, само претпостављамо да се под њиховим дејством фигура/тело мења, мутира и преузима облик грча. Можда се једино збир њихових учинака читава на ткиву, које их материјализује и чини присутним. Присуство невидљивих сила ремети ткиво, оно је под дејством сила огољено и одвојено од свог скелета, и тако тело постаје шупље, без унутрашње структуре.

Тело/фигура представља организам без органа, или тело без органа и супротно је организму у којем органи имају одређене функције. Делез преузима појам *шело без органа*¹⁷ из Артоове мисли и под тим појмом подразумева интезивно тело, „тело без органа је мање опречно органима него организацији органа коју називамо организам. То је напрегнуто и интезивно тело.” (Делез 2003: 44) Тело без органа пресеца неорганска материја. Тело без органа је у Бејконовој слици материјално само уколико је означено као ткиво и нерви (метафора смрти). Делез ће даље формулисати, „тело без органа није дефинисано одсуством органа, нити је дефинисано само од стране постојања неодређеног органа; оно је коначно дефинисано *шемiorалним и иривременим присуством* одређених органа. Ово је један од начина увођења времена у слици, и постоји велика сила времена код Бејкона, само време је насликано.” Бејкон тим уметничким поступком посматрача/субјекта суочава са темпоралним присуством у којем се посматрач приближава могућем поимању и сагледавању смрти као његовим најаутентичнијим одређењем. Суочење са могућношћу смрти субјекта поставља у позицију слободног али пролазног бића које бивствује у темпоралном току. Тиме Бејкон постулира темпоралност као основу за разумевање Живота/

појам дискурса се код Фукоа појављује како би се, [...] супроставио суверености модела говора [...] и да би урачунао ефикасност дискурса изван инстанце изговарања. (Батлер 2012: 12-13)

15 Френсис Бејкон, *Три фигуре у соби*, 1964, Музеј савремене уметности Помпиду, Париз.

16 Појам *силе* може се дефинисати као политички категоријал али истовремено и као облик постојања различито организованих и неорганизованих материјалних структура и њихових интеракција.

17 Тело без органа је као виртуелни елемент који је у непрестаном остваривању изван или у материјалном телу и стање је у преорганизацији организма/тела. „Знамо да јаје открива управо ово стање тела *ире* органско представљање: осе и вектори, градијенти, зоне, кинематографски покрети, и динамичке тенденције, у односу на које су форме контингент или додаток.” (Делез 2003: 45)

зое¹⁸. У том смислу, потенцијал феномена зое неминовно нас наводи на промишљање о природи темпоралности у оквиру модуса живота али и стадијума смрти, као и најразличитијих облика изумирања. Управо зато Бејкон помера границу између живота и смрти, и тако се „фокусирањем на виталне и самоорганизујуће моћи Живота/зое разграђују све јасне разлике између живљења и умирања.” (Брајдоти 2016: 149-150) То најдиректније упућује на биополитички процес у којем „држава егзистира као биомоћ” и спроводи културно-репресивну политику са идејом потчињавања живота моћима смрти.

Политизација смрти је примарни облик либералног и неолибералног капитализма као империјалистичке хегемоније и колонијалне доминације у циљу перманентне експанзије и присвајања нових облика производње. Капитализам у неолибералној формацији преко биомоћи прожима све аспекте живљења за разлику од либералне фазе. То значи да је политичка економија у периоду либерализма стварала предуслове за развој капитала, док у неолибералној фази капитализам ствара услове за организацију економије. Из тога произилази да у неолиберализму више није битно какве ће бити „природне последице” политичко-економског управљаштва, већ се ради о степену сублимације (идеолошких, егзистенцијалних, информатичких) најразличитијих облика Живота/зое, прецизније, о систему хијерархије који ствара инфраструктуру за економски развој. Тиме капитализам демаскира центар и периферију (у смислу позиција сила) јер је његова структура и сама детериторијализована. Кроз биомоћ и биотехнологију¹⁹ децентрализовани облици капитализма креирају најразличитије модусе дисциплина и окупација тела (телесног потчињавања), чиме је субјекту онемогућено пружање отпора капиталистичкој експлоатацији. „Биће потребно сачекати капитализам да би се изумео један полуаутономни режим техничке производње, који тежи да присвоји памћење и репродукцију, и самим тим мења облике експлоатације човека; али управо тај режим претпоставља уништење великих претходних друштвених машина.” (Делез-Гатари 1990: 113) Бејкон у свом сликарству проблематизује деструктивне поробљујуће силе биомоћи унутар друштвених машина чији је примарни циљ колонизовање живота и смрти. Пред нама се одвија планетарна биолошка борба за живот, „тотална хуманизација животиње се поклапа са тоталном анимализацијом човека” (Агамбен 2004: 77), а стање се може описати и као тријумф неолибералног капитализма над људским телом као објектом моћи.

18 Живот/зое означава суживот са свим живим бићима али и живот који је неодвојив од своје форме „биолошког тела”.

19 Биотехнологија је „политичка економија живота као *нове природе*. Генетске промене, клонирање у терапијске сврхе и надзор над људским/животињским *живошом и смрћу*”. (Кривак 2017: 165)

БЕЈКОНОВА СЛИКА, ПОЈАВА ИСТОРИЈСКОГ ФАШИЗМА И БИМОЋ – ФАШИЗАМ ПОСЛЕ ФАШИЗМА

Уколико Бејконову уметност посматрамо као један могући одговор на присуство често невидљивих покорављујућих сила капитализма унутар либерализма и неолиберализма али и тоталитарних режима двадесетог века, *Слика, 1946.*²⁰ најпознатије дело из његове ране фазе, најбољи је пример који илуструје такву констатацију. Ипак, уколико још сузимо оквире, Бејконову *Слику* можемо описати и као експлицитну тематизацију историјског периода фашизма и нацизма са задатком да субјекта/посматрача директно суочи са догађајима масовних усмрћивања у насилној прошлости. Да би суочио субјекта са прошлшћу, Бејкон ће *Слику, 1946.* конципирати суреалистичким принципом монтаже који подразумева концептуализацију латентних облика материје који постају релевантни кроз међусобни контраст. Другим речима, у процесу спајања наизглед супростављених и неподесних (визуелних) елемената, увезани, елементи у новом контексту губе своје првобитно значење, чинећи да конституисана сублимирана слика асоцира субјекта на његов унутрашњи имагинарни свет снова. Промишљеним уметничким поступком, Бејконово дело тако постаје субверзивни апарат који циљано урања у подсвест субјекта/посматрача и приближава га његовом дубоко потиснутом нагону смрти²¹, али и најразличитијим фазама смртности и усмрћивања.

Сублимирана слика код Бејкона подразумева да он често присваја елементе као што су фотографски материјал, илустрације из уметности (посебно Веласкес), поезија, грчке трагедије или блокови текста из његове омиљене књиге Фридриха Ничеа, *Рођење трагедије*. У том смислу, иницијални моменат за успостављање композиције *Слике* је документарна фотографија Хајнриха Хофмана, официјелног фотографа Трећег Рајха, која приказује Хитлера на позорници окруженог својим нацистичким комесарима. Хофман је фотографију компоновао са намером да у позадини прикаже хералдички симбол орла, у служби идеолошке пропагандне стратегије како би истакао тријумф вође. Фотографија Бејкона подсећа на моменат распећа - кључ религијског ритуала и послужиће му да прикаже нацистички спектакл који твори реалност модерне Европе.

Посредством фотографије, Бејконова *Слика* (чин распећа) постаје колористички засићено и експресивно визуелно поље са функцијом стварања рефлексивног увида код посматрача и истовремено његовог

20 Френсис Бејкон, *Слика, 1946*, Музеј модерне уметности, Њу Јорк.

21 „Пошто је живот некада давно настао из неживе материје, то је први и основни нагон био нагон повратка у беживотно стање. Без обзира на даљи еволуционои развој и стварање сложенијих облика живе материје, код свих живих организама постоји ова тежња за враћањем у анорганско стање. Све што живи, укључујућу и човека, умире не услед спољних разлога, већ унутрашњих, услед инхерентне нагонске тежње. *Циљ животиња* је, дакле, *смрти*, [...] Нагони самоодржања само обезбеђују датом организму да својим, заобилазним путем дође до смрти.” (Требјешанин 2006: 14)

измештања из дате реалности. Тако се простор слике трансформише у крвави амбијент кланице у коме централно место заузима предимензионирано и распукло обезглављено људско тело. Тело је у Бејконовој *Слици* садистички деградирано и подигнуто да виси као животињска лешина. Бејкон ће у интервјуу са Дејвидом Силвестром истаћи да су га увек померале фотографске слике о животњима које су насилно подигнуте пре него би биле заклане, и да је то врло близу чина распећа, ипак за њега као неверника то је само чин човековог понашања, начин понашања према другом. (Sylvester 1995: 23) На слици, заједно са декапитираним и брутално унакаженим остацима тела који су уметнути у решеткасту конструкцију бине (делови скелета подсећају на микрофоне, а можда и на цвеће) чине позорницу насиља и смрти са које ће у стварности Хитлер, Мусолини, Гебелс и Геринг урлицима агоније и лудила захтевати покорност партији, ширити говор мржње и слати поруке *расизма* и *антихисемијизма*.

Слика је осмишљена да ствара утисак суженог простора, да изгледа попут херметичне коморе, у светлоцрвеном тону са спуштеним засторима композиција треба да реферише на СС собу за мучење. Свеукупно, основна улога композиционе структуре слике је да истакне злокобну фигуру која је у делимичној сенци тамног кишобрана. Бејкон тиме имплицитно указује на умно поремећеног диктатора без емпатије који је истовремено постао и жртва и тиранин. „Бејконова слика чини се, дакле, да обухвата читав историјски наратив корумпиране моћи, вараварског дивљаштва које се одувек скривало испод фашистичке пропаганде фасаде, са резултатом масовних злостављања и убијања у таквим размерама да су чак и за њега тешко докучива.” (Hammer 2013: 52) Бејкон је простор слике конципирао и на основу још једне колор фотографије, *Собе мозаика* канцеларије новог Рајха (Шперов дизајн). Уметников циљ је да укаже на монументалне размере нацистичко/фашистичког спектакла који је у суштини иконографски обрт античког Рима. Појава первертиране слике античког Рима, која је синоним фашистичке и нацистичке пропаганде, за Бејкона има вишеслојно значење.

Преко фотографије *Собе мозаика* Бејкон детектује функцију фашистичко/нацистичке первертиране „псеудо” слике, чиме посредно говори о чињеници да је, пре свега нацизам, најбоље организована доктрина у покушају урушавања државног интегритета. То је у потпуној супротности општем мишљењу да нацизам представља енорман раст државне моћи. Наиме, оно што Бејкон луцидно схвата јесте да су нацисти под маском пропаганде водили борбу против буржоаског капитализма, а у стварности су подржавали политичку економију преко које су хтели да спрече друштвени колапс. Дисквалификација државе (у корист јачања економских формација требало је да остане скривена

истина) се најбоље читава у диригованом правном систему национал-социјалистичке немачке. У том смислу, можемо рећи, да нацистичка држава није била инструмент заједнице у њеном слободном испољавању, није могла на основу правних принципа да народ организује у заједницу - *Gemeinschaft*²². Истовремено, држава није била структурирана принципом хијерархијског административног апарата (градацијски раст дужности и ауторитета) специфичног за деветнаести век, није постојао вертикални систем комуникације између становништва и администрације, напротив, искључиво је владало начело покоравања нацистичкој партији, *Führertum*. (Фуко 2005: 159) Најзад, целокупно законодавно тело било је у рукама партије, под њеном контролом и уређивачком политиком, инструментализовано од стране Хитлерових правила. На такве, нацистичке облике правног уређења друштва, ордолиберали (послератна немачка варијанта социјалног либерализма која жели да уравнотежи слободно економско тржиште са стабилном социјалном заштитом и снажном владом) дефинисаће прецизан политички став, „у суштини, држава само наизглед нестаје, само је наизглед подређена и одбачена. Ништа мање није тачно ни да је држава подређена само зато што се традиционалне форме државе деветнаестог века не могу суочити са новим захтевом етатизације која је поднела управо политичка економија Трећег Рајха [...] Одатле нужност баш за нову државу да изађе из калупа и створи те врсте додатака државе, интезификатора државне моћи које представљају тему *Gemeinschaft-a*, начело покорности *Führer-u*, постојања партије. То су додаци државе која се рађа, институција у процесу етатизације које представљају све ствари” (Фуко 2005: 160), а које у начелу, нацисти, приказују као раскид са буржоаским капитализмом. У том смислу, ордолибералне анализе нацистичког руковођења државом покренуће читав низ критичких осврта и показаће да је „тема нацизма као показатеља и врхунца, у неку руку, природног историјског развоја капитализма.” (Фуко 2005: 164) Другим речима, развој фашизма/нацизма је природни конструкт шема рационалности историјског либерализма који је оформио политичку економију као скривени принцип управљаштва. Упркос чињеници да нацизам нема директну везу са буржоаским капитализмом, јер је то систем руковођења који је у основи формулисан протекционистичком и планском политиком у којој тржиште не игра своју улогу, ордолиберали ће негирати такву стратегију. „Они само наглашавају масовно друштво, потрошачко друштво које униформише и прописује стандарде, друштво знакова и спектакла. Погледајмо како функционише нацистичко друштво. У потпуности смо у свету маса, масе из Нирнберга, спектакла из Нирнберга, општег потошачког менталитета, занесености *Фолксвајеном*. Све то није ништа друго до обнова, наглашавањем оних црта капиталистичког друштва” (Фуко 2005: 164). Дакле, „псеудо” политичка стратегија фашизма и нацизма која подразумева само привидну

22 Социјалне везе између индивидуа које карактеришу осећаји блискости са заједничком традицијом.

конфронтацију са моделом слободног тржишта успостављањем дириговане економије, за Фукоа представља инваријанту (и све оно што тежи да руководи економијом путем државе) преко које се може извршити ревизија европских друштава с краја деветнаестог и почетка двадесетог века. Један од главних узрока за појаву фашизма и нацизма, Фуко види у чињеници да се либерализам у својој основи суочио са моментом својих последица начином политичко-економског управљања и да је покушао да коригује системску грешку у свом даљем развоју. Таква корекција се састојала у примени извесне технике државне рационалности као „технике“²³ интервенције у економији и самом друштву, а које су природне науке прихватиле као примерено. (Фуко 2005: 163) Фуко ће истаћи да је то управо оно што ордолиберали називају вечитим сенсимонизмом²⁴ и тако, ордолиберали уз Сен-Симона, „стварају неку врсту опијености либералном вештином управљања, вртоглавице која тера да се тражи, у примени на друштво схема рационалности која је својствена природи, принцип ограничења, принцип уређења који је коначно довео до нацизма.“ (Фуко 2005: 163) Другим речима, од осамнаестог века до појаве фашизма и нацизма јавља се циклични *modus operandi* и то у смислу да техничка рационалност генерише интервенције, а оне утичу на развој државне моћи која производи административни апарат. Администрација даље делује у „складу са техничком рационалношћу, што представља генезу нацизма кроз читаву историју капитализма од пре два века“. (Фуко 2005: 163) Из анализа ордолиберала се може извести закључак да проблеме тржишне економије је потребно тражити унутар државе (што је нацизам потврдио), њене инхерентне мањаквости, техника, и да многе недостатке треба доделити административним јединицама. Ордолиберали ће у слободној тржишној економији, која по њима нема унутрашњих асиметрија, видети механизам за регулацију државе, у смислу инверзије у контроли. Уместо да држава детерминише слободу тржишта, да је надзире и тиме очува интегритет целокупног система, што је била почетна идеја либерализма, из анализа ордолиберала произилази формула „усвојити начело тржишта као организационог и регулационог принципа државе, од њеног настанка до последњег вида њене интервенције.“ (Фуко 2005: 165) Структурални обрт ордолиберала се заснива на критичким анализама нацизма које су их довеле до става о тржишној слободи као нормативном начину функционисања друштвеног тела. Усвајањем тржишне слободе омогућиће се формирање државе и њен развој. Фуко ће истаћи да је управо то кључно место за проблематизацију актуелног неолиберализма.

23 Техника подразумева технизацију државног управљања, контроле економије, технизација чак и у самој анализи економских феномена. (Фуко 2005: 163)

24 Сенсимонизам проистиче из сцијентизма из кога можемо да изведемо закључке које се односе на одређени облик друштвеног и политичког живота, а закључци су се тicali колективизма који преноси у политичкој и економској пракси сцијентистичку елиминацију човека.

Дакле, у основи капитализма, у неолиберализму, друштво се формира посредством економских политика чији је задатак да стимулише мрежу тржишних односа. То истовремено подразумева појаву нових поробљујућих сила са циљем перманентне субординације и контроле (ин)дивидуалног/колективног тела. Тако капитализам преко слободног тржишта у неолиберализму систематично усмерава тело према све комплекснијим облицима (информатичке) производње, а становништво на економске процесе, „први моменат усмерен је ка појединцу, други ка телу-врсти” (Кољевић 2010: 54) што експлицитно указује на појаву биомоћи као иманентне стратегије капитализма. Биомоћ је неопходан услов за реализацију капитализма. Кроз технике владања становништвом/биомасом, кроз знање/моћ усмеравају се процеси рађања и умирања, на начин да се сам живот отеловљује као инструмент моћи. У том смислу, „када живот постане залог политичких борби, долази до снажне, у историји невиђене, политизације, која се продужава у различитим облицима артикулације биополитике. У таквим процесима *живот постаје полиитизован, а полиитика постаје дейолиитизована*, у свом имплицитном или експлицитном повлачењу пред животом и у *име живота*, где се све што је у вези с посебном материјализацијом живота и тела јавља као одлучујуће у *полиитичким* контекстима.” (Кољевић 2010: 54) Реконтекстуализација политичког за Фукоа представља обрт и то као *par excellence* биополитички, у смислу да биомоћ залази у поље калкулација са циљем трансформације и окупације живота. У друштвено-де/политичком поретку трансформација живота представља наставак рата другим средствима, и то на начин да је сваки сукоб сила у функцији реализације моћи унутар биополитичког поља могућност за позицију рата. Тако се биополитика/биомоћ „увек заснива на произвођењу бинарних опозиција и низа таквих опозиција као могућности расизма, рата, многоструких облика политике разлике, облика калкулације и за калкулацију и утиларизацију живота у моћи и њених техника управљања.” (Кољевић 2010: 55) На тај начин биополитичка концептуализација моћи реализоваће се унутар капиталистичких формација као деполитика перманентних криза.

Присвајањем фотографије *Собе мозаика* Бејконова критичка анализа на још једном нивоу демаскира поље сила биомоћи унутар фашизма и нацизма. Бејкон преко фотографије суптилно разоткрива манипулацију нацистичке пропаганде чији је задатак обнова паганске тоталитарне државе, која је расистички оријентисана на однос роба и господара у коме влада принцип лојалности према партији и врховном вођи. То је у основи биополитичка доктрина која оперише конститутивним моделом „право да се дâ живот и свеобухватна моћ над смрћу” и кључни је стратешки механизам за *покривање* биомаса у оквиру Хитлеро-

ве и Мусолинијеве државе. Тако, фотографија *Соба мозаика* за Бејкона постаје симболичко поље јер означава мегаломанску неокласицистичку архитектуру која первертира слику античког Рима са функцијом успостављања тоталне диктатуре у новој империји. Преко колор фотографије, Бејкон документује концепте биомоћи у нацистичкој држави што имплицитно указује на биополитичку колонизацију економског либерализма који се заснива на бинарној структури или бинарном начину мишљења као новом историјско-политичком дискурсу Запада. То ће рећи, да биополитички бинарни систем мишљења, директно „упућује на релацију између *бинарної односа промишљања/ушилишаризма/йолишизације живоша*, с једне стране, и *йолишике као раша*, с друге” (Кољевић 2010: 55) с тиме, да је за дискурс *бинарної раша* посебно карактеристична одлика *йоларизација друштва*. У том смислу, дискурс рата по Фукоу, дејствује као јединствени облик контраисторије, „иманентно својство таквог дискурса је у томе што се борба у њему више не јавља као историјска у правом смислу те речи, већ се трансформише од свог историјског облика у биолошки облик борбе за голи живот. Самим тим борба постаје биолошка, заснивајући се на разликовању врста, селекцији јачег, одржавању најбоље прилагођене расе” (Кољевић 2010: 38). Тако за Фукоа *расистички дискурс* представља мноштво испретплетањих поља биомоћи која су истовремено и специфична карактеристика *дискурса раша* у коме је принцип функционисања такав, да читава једна популација може нестати у корист друге.

Дакле, расизам и биомоћ могу да делују и као хомогена целина. Синтетизују технике/тактике које проистичу из новог историјско-политичког дискурса Запада и отеловљују поље свеобухватне тоталитарне моћи. Другим речима, када (нацистичка) држава формира механизме биомоћи, „расизам” реципрочно осигурава држави такав однос сила чији је коначни циљ масовна елиминација одређених етничких група. Ипак, да би расизам постао идеолошка предестинација државе – примарни задатак је континуирана подела популације на врсте и подврсте – неопходно је присвајање знања из теорија раса. На тај начин расизам заснива своје стратегије на знању из теорије раса које су у основи круте онтолошке картографије са растегљивим карактеристикама и контекстима у којима су дате. Али то је управо оно што обезбеђује најразличитије облике њихове интерпретације и употребе. У суштини, према Фукоу, „теорија расе у својој еволуционој верзији функционише као ефективни вектор за „натурализацију” и „биологизацију” објекта моћи. У име очувања и исцељење живота, моћ постаје способна да моментално извршава политичку валоризацију и функционализацију биологије. Кад се расизам окрене у „доктрину државе”, он такође постаје теоретска референтна тачка за праксу која (да би живот учинила „продуктивнијим”) способна је да се организује принципом хијерархије и разликовања, да укључи и искључи бића испред људског поља, чинећи смрт једну нужност за живот осталих.” (Форти 2006: 11) Тако се везе између

два блока – *биомоћи* и *расизма* (реципрочно су интегрисани у логику један другог) континуирано преплићу, и ретериторијализују политичко, економско и друштвено тело нацистичке државе. Однос између та два блока у тоталитарној држави је такав, да перманентно генерише нова кодирања над територијализованом друштвеном машином. Иако се чини да припадају основном јединству, блокови могу да буду истовремено и међусобно независни, и то на начин, да је сваки блок самостална јединица у игри својих функција (у смислу надкодирања већ успостављених територијалности). То подразумева да *расистички дискурс* који произилази из „биолошко-еволуцијског расизма”, може сам да обухвати и многоструке антагонизме који настају као последица ретериторијализоване друштвене машине. Машина више не програмира једно надкодирајуће јединство, она је сама програмирана у пољу декодираних флуkseва. (Делез-Гатари 1990: 180) Другим речима, раса, као биолошка јединица, постаје један од одлучујућих фактора у конституцији *биомасе* (*Volk*), и самим тим, претпоставља систем поробљујућих сила и у формулацији *сингуларној биомасе*²⁵. „Да бисмо драстично поједноставили, можемо рећи да еволуцијски расизам користи расу као инструмент за *нашурализацију друштвене и политичке историје*, како би се поделе и борбе између чистих и нечистих људских група приписале сили неизбежног биолошког закона.” (Forti 2006: 12)

На тај начин кодификација расе постаје предмет биолошких закона, који различитим степеном класификација омогућавају да се „непријатељ-други” трансформише из човека у животињу. Дакле, промена из биополитике у антрозоолошку политику интерполира питање расе унутар биолошког поља и легитимише човека као животињу. Питање расе тако постаје и питање телесних категорија, постварује се читав низ концепата који се тичу људи и животиња, и у том смислу, спровешће се систематска анимализација човека различитим научним дисциплинама, од медицине до антропологије. Ипак, „медицинско-научни” дискурс је током времена, постепено, изменио линију расне сеграгације, више се неће подразумевати само подела на инфериорну и супериорну расу, већ ће се подразумевати и промена у перцепцији непријатеља као животиње или дивље звери. „Слике паразита и носилаца заразе заузеће место традиционалних метафора свирепости. [...] Изван тог медицинско-научног контекста, према фукоовској и пост-фукоовској логици, геноцид остаје неискazив и неизводив. Једино је биолошка формулација оно што чини прихватљивим, у име борбе за живот и за опстанак, одвајање чисте крви и заражене крви, између врста које треба заштитити и ојачати и оних на путу ка изумирању. Из те перспективе, теорија расе савршено се уклапа с хиљадугодишњом темом Јевреја као паразита, и тако постаје прва и најистакнутија антисемитска доктрина.” (Forti

25 Тело као *анимални организам*, постаје репрезентативни елемент биолошких закона али и веза између биологије и политике који ће нас коначно довести до момента у коме ће потенцијал „бесмртности” представљати одлучујућу границу између хуманог и постхуманог.

2006: 14) Историјски гледано промена у перспективи расе постепено ће довести до нацистичке тоталитаризације у којој неће бити помирења са непријатељем уколико је присутан расни сукоб. Масовно истребљење Јевреја, из таквог угла, расистичкој олигархији ће бити природна и неминовна последица.

Литература

Agamben 2004: G. Agamben, *The Open. Man and Animal*, Stanford: Stanford University Press.

Arja 2012: R. Arja, *Francis Bacon Critical and Theoretical Perspectives*, Bern: Peter Lang.

Батлер 2012: Дž. Батлер, *Психички животи моћи – теорије поковања*, Београд: Факултет за медије и комуникације

Бојанић-Миленковић 2008: П. Бојанић-Миленковић, Суверен и сувереност; између појма, фикције и политичке емоције, у: И. Вујачић (уред.), Београд: Службени гласник

Брајдоти 2016: Р. Брајдоти, *Постхумано*, Београд: Факултет за медије и комуникације

Чекић 2015: Ј. Чекић, *Измештање хоризоната*, Београд: Факултет за медије и комуникације

Делез 2015: Ж. Делез, *Прејевори 1972-1990*, Лозница: Карпос

Делез-Гатари 1990: Ж. Делез-Гатари, *Капитализам и шизофренија Анђи-Егиди*, Сремски Карловци: Књижевница Зорана Стојановића.

Deleuze 2003: G. Deleuze, *The Logic of Sensation*, London: Continuum.

Forti 2006: S. Forti, *The Biopolitics of Souls: Racism, Nazism, and Plato*, Political Theory Vol. 34, No. 1 (Feb., 2006), pp. 9-32, Thousand Oaks: Sage Publications.

Foucault 2003: M. Foucault, *Society Must be Defended* (Lectures at College De France, 1975-1976), London: Penguin.

Фуко 1998: М. Фуко, *Треба бранићи груштво*, Нови Сад: Светови.

Фуко 2005: М. Фуко, *Рађање биополитике*, Нови Сад: Светови.

Hammer 2013: M. Hammer, *Francis Bacon*, London: Phaidon.

Хард-Негри 2010: М. Хард-Негри, *Империја*, Београд: ИГАМ

Кољевић 2010: Б. Кољевић, *Биополитика и политички субјективитет*, Београд: Службени гласник.

Кривак 2017: М. Кривак, *Биополитика – нова политичка филозофија*, Загреб: Антибарбарус.

Lotringer 1996: S. Lotringer, "Intellectual and power", *Foucault Live - Collected Interviews 1961-1984*, New York: Semiotext(e).

Маркс 1947: К. Маркс, *Капитал - кришка политичке економије*, Београд: Култура.

Sylvester 1995: D. Sylvester, *Interviews with Francis Bacon*, London: Thames and Hudson.

Šuvaković 2005: M. Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb: Horetzky.

Требјешанин 2006: Ж. Требјешанин, *Фројдове ревизије и синтесе психоанализе*, у Фројд, С., Комплетан увод у психоанализу, Подгорица: Нова Књига.

Aleksandar M. Zarić / HISTORICAL CONTEXT OF BIOWEIGHT IN FRANCIS BACON'S PAINTINGS AND POSTSTRUCTURALIST THEORY

Summary / The art of Francis Bacon is positioned as a London school of figurative painting of the second half of the twentieth century, and as such it is the most direct reflection of the post-war traumas of the Nazi regime that befall Europe and the world. It was exactly at the time, at the intersection of social, economic, scientific and technological and cultural practices, that a Western neoliberal order was formed. It is a sample or archeological/historical layer also studied by post-structuralists Michel Foucault, Gilles Deleuze, Felix Guattari. This text is an attempt of explication of certain links in the opinion that connect the painting of Francis Bacon and the theory of post-structuralism, which are focused on the issues of development of biopower within certain historical sites. Namely, post-structuralists realise that archeological layers are volatile historical categories, and each of them is an independent social and cultural creation. Bacon authentically connects these historical layers through his visual language, referring to older painters such as Velasquez, Rembrandt, Ingres or Van Gogh. Thus Bacon re-examines the status of the subject (conceptualises life by the powers of death using human body) and its liberties both in liberal and in neoliberal societies.

Key words: biopower, political economy, capitalism, biobody, fascism, neoliberalism, biomass

Примљен 25. октобра 2019.

Прихваћен за штампу новембра 2019.